

Tudomány- és gondolkodástörténet egy közgazdasági tanulmánykötetben

**Bekker Zsuzsa (szerk.): Tantörténet és közgazdaságtudomány,
Aula, 2003, 420 oldal**

Najainkban meglehetősen gyakran jelennek meg könyvek és tanulmányok a közgazdaságtan legújabb eredményeiről, irányzatairól. A Mátyás Antal 80., tanári pályájának 50. évfordulójára kollégái és tanítványai által írt tanulmánykötet a múltra irányítja figyelmünket: az első rész címe: Magyar tantörténet(írás), a másodiké: Egyetemes tantörténeti dilemmák.

Csetri Elek Az erdélyi gazdasági gondolkodás előzményeiről a XVIII. század végéig című tanulmánya az erdélyi államgazdasági irodalom kezdeteivel foglalkozik, azaz az állampolitikai, államigazgatási művek első fordításaiban közvetített merkantilista eszmékkel és az agráriródalom első nyomaival.

Horváth László Erudíció és eklektika – a *Dissertatio* mint korai közgazdasági irodalmunk tükre című írásában a *Dissertatio statistica de industria nationali Hungarorum*, XVIII. század végi Bécsben megjelent munkáját a korabeli szakirodalmunk egyik gyöngyszemeként aposztrofálja. A fiatal kutató a közgazdászok számára gyakorlatilag hozzáférhetetlen latin nyelvű kulturális örökséget hozza át a mának. Az ismertetés alapján nagyon plasztikusan jelenik meg előttünk a korabeli Magyarország gazdasági állapota. Máiig érvényes tanulságokat citál a szerző a *Dissertatio*ból: az oktatás, valamint az újítások ösztönzésének fontosságát.

A korabeli magyarországi állapotokról *Csató Katalintól* nyerhetünk további alapos ismereteket, aki a *Fiziolokratia eszmevilág a XVIII. századi Magyarországon* című elemzésében bemutatja, hogy a „közgazdasági felvilágosodás” követi a hazai szellemi élet megindulását. A magyar közgazdasági gondolkodás német és osztrák közvetítésen jutott el a fiziolokratizmushoz, és alapvetően praktikus volt. A század végén kibontakozó közgazdasági jellegű művek (Tessedik, Skerlecz, Berzeviczy) a mezőgazdaságra helyezték a hangsúlyt, és a feudális elmaradottságban és a szabad kereskedelem korlátozásában látták a termelés bővítésének fő akadályát.

Kautz Gyulával két tanulmány is foglalkozik: a Bekker Zsuzsáé, valamint a Bródy Andrásé. Kautz az első nemzetközileg is ismert és elismert professzionista magyar közgazdász, akinek elméletörténeti művén generációk nőttek fel. Bekker Zsuzsa az *Egy magyar „homo historicus”* című tanulmányában részletesen elemzi Kautz életművét, összegzi szakmai fogadtatását, tárgyalja történelmi kötődéseit, tudományos elismertségét, és részletesen szól az eszmetörténet-író Kautzról. Kuriózum – írja –, hogy Kautz művében kétszer is említi a ma közismert Gossent, akinek a maga korában visszhang nélkül maradt a könyve, s csak a kautzi hivatkozások után irányult rá Adamson, majd rajta keresztül Jevons figyelme. Ugyanígy időben érzekelte Kautz Marxot is. Bekker tanulmányát a nagyon korrekt, önálló és egyéni megközelítésen túl az is vonzóvá teszi, hogy igen érdekes szerzőktől idéz, például Auguste Ott-tól: „Kautz úr magyar, a pesti egyetemen tanít politikai gazdaságtant, de könyve a német tudományos tradíciót követi, nemcsak szellemiségében és eszméiben, hanem a munka minőségét illetően is” (78. o.). Bekker felhívja a figyelmet, hogy míg a mai átlag oktatás Friedmant csodálja a közgazdaságtan pozitív és normatív felfogásának megkülönböztetéséért, addig Kautz – jóval ko-

rábban! – a társadalmi elméletek két alapirányzatát különbözteti meg, az „előíró-ideálist” és a „történelmi-reálist”. A történelmi-reális vizsgálja a *dolgok létét*, az előíró-ideális a *dolgok kívánatos létét*.

Bródy András a maga jellegzetesen rövid, lényegre törő, ámde élvezetes stílusában Kautz Gyula az utópista szocialistákról címmel közöl tanulmányt. Kautz elmélettörténetének harmadik részében foglalkozik a korabeli szocialista (és kommunista) utópisták elméleteivel. Megtudjuk, hogy Kautz szerint az utópista mozgalom létrejöttének reális okai vannak, ám céljai és megoldásai „az álmodozás tévútjaira jutva” elszakadnak a valóságtól. Kautz részletesen mutatja be az utópista szocialisták eszméit és álmait, hozzájuk sorolva Marxot, akit olyan tudósnek tekint, aki „tárgyát az őt megillető komolysággal és alaposággal műveli” (102. o.), mely jellemzést az utópistáktól általában megtagadja. Kautz világosan látja – mondja Bródy –, hogy az „utópikus világjavítók” következtetései ellentétesek az emberi értelemmel és az emberi természettel.

Harmat Zsigmond Földes Béla közgazdasági elmélettörténeti munkásságát veszi górcső alá, amely több szempontból is jelentős: kiegészíti Kautz munkásságát, és hozzásegít a kor legjelentősebb francia és angol közgazdasági irodalmának megismeréséhez. Ezen túlmenően Földes egybevetette Ricardo elméletét a korabeli magyar valósággal.

Farkas Beáta A nagy elmélettörténetek árnyékában címmel Takaróné Gáll Beatrix és Tamás Károly A közgazdasági elméletek története című nagyszabású, mintegy 500 oldalas művét méltatja, alapos és részletes, lexikonszerű műként aposztrofálva, ugyanakkor azt is megfogalmazva, hogy nehezen érthető, hogy „mennyire nem érzékelték a diktatúrák háttérül szolgáló elméletekben rejlő veszélyt” (139. o.).

Hild Márta értékes tanulmánnyal járult hozzá a kötet színvonalához, Surányi-Unger Tivadar gazdaságfilozófiai és elmélettörténeti koncepciója címmel, noha a szerző szerényen „csak” arra vállalkozik, hogy bemutassa a főként német hagyományt követő Surányi-Ungernek a főáramú közgazdaságtantól eltérő problémafelvetéseit. Surányi-Unger, miközben hangsúlyozza, hogy a közgazdasági tantörténet önálló tudomány, amelyet valójában csak közgazdasági ismeretekkel felvértezett szakember művelhet igazán jól, a történeti iskola hagyományaiból indul ki, és megírja a „tantörténet történetét”, valamint mérleget készít a közgazdaságtan korabeli állapotáról, és „szubjektív» következtetéseket von le annak jövőbeli fejlődésére vonatkozóan”, a korabeli német univerzalizmusra támaszkodva (165. o.) – foglalhatjuk össze Hild Márta után, aki azt is megfogalmazza, hogy „[A]z elmélettörténeti kutatásoknak a tudomány továbbfejlesztésében játszott alapvető és elengedhetetlen funkcióját, főként Kautz nyomán, a magyar közgazdászok többsége szintén elvileg elfogadta, sőt gyakorlatilag követte is. A hazai tudománytörténet-írás nemzetközi elismertsége Kautz után tulajdonképpen Heller és Surányi-Unger külföldön megjelent műveinek köszönhetően maradt meg.” (166. o.)

Oroszi Sándor Heller Farkas fő művét, A közgazdasági elmélet történetét ismerteti. Oroszi értékelése szerint Heller „nemcsak az egyes, relatíve önálló, elkülöníthető részteróriák kidolgozásával alkotott európai mércével mérve is jelentőset, kiemelkedőt, hanem szinte egyedülálló szintetizáló készségével egységes, kiforrott életművet hozott létre” (171. o.).

Sipos Béla Heller Farkas szerepét hangsúlyozza a magyar konjunktúrakutatásban [Heller Farkas (1877–1955) szerepe a hazai konjunktúrakutatás létrejöttében]. Értékelésében Heller Farkas három területen alkotott jelentőset: a közgazdasági elmélet fejlődésének feldolgozásában, az elméleti és alkalmazott közgazdaságtan (gazdasági politika), valamint a pénzügytan kimunkálásában.

A kötet második része Mark Blauggal kezdődik (Elmélettörténetet ne! Közgazdászok vagyunk!). „Nem titok – írja tanulmányában – hogy a főáramú közgazdászok a közgazdasági gondolkodás történetének tanulmányozását nem tartják nagy becsben, néha nyíl-

tan lebecsülik...” (233. o.). Ebben részben a pozitívizmus filozófiai utóhatását látja, részben pedig a „közgazdaságtan közgazdaságtana” típusú gondolkodásmódot. Márpedig a közgazdasági gondolkodás történetének tanítása és tanulmányozása „az egyetlen mód, hogy a diák megérezze a közgazdaságtan helyét a társadalomtudományok tágabb közegében” – mondja (238–239. o.).

Botos Katalin Gazdaság és etika: a katolikus társadalmi tanítás gazdaságetikája történeti perspektívában című írásában a Rerum Novarumtól tekinti át a pápai enciklikákat. Ahogyan megállapítja, a szociális tanítás legértékesebb összefoglalását a Mater et Magistra enciklika tartalmazza, amelynek legfontosabb jellemzője a gyakorlatiaság. A csak profitmotiváción alapuló gazdasági világot az enciklikák elvetik, és különösen elvetik a gazdasági hatalomért folytatott „fékevesztett vetélkedést”. Botos Katalin a globális gazdaság globális problémáira hívja fel a figyelmet, a globális környezetszennyezés, a globális elszegényedés kérdéseire, az általános deregulációból adódó problémákra, és megoldásukra közös szabályozást javasol.

Hüttl Antónia tanulmányában (Hogyan vált a mérés (szinte) kizárólagos eszközzé a közgazdasági megismerésben?) a modern közgazdasági elméletek alapján azokat a problémákat veti fel, amelyekből adódóan ugyan egy adott paradigmán belül lehetséges részletek kidolgozása, de immanens módon ezek nem használhatók új elméleti meglátásokra. A modern közgazdasági gondolkodásban a kutatómódszertanban bekövetkezett változások hoznak új eredményeket. Megállapítása szerint az empirikus módszerek sokkal inkább az elméletek alátámasztására alkalmasak, mintsem azok cáfolatára.

Mellár Tamás A közgazdasági elmélet és a makroszabályozás viszonyának rövid története címen a közgazdaságtudomány és a gazdaságpolitika kölcsönhatását, a fő paradigmaváltásokat vizsgálja, a konjunktúraszabályozásra koncentrálna. Mellár szerint a gazdaságpolitikai gyakorlatnak gyakran kulcsszerepe van a paradigmaváltásban.

Meyer Dietmar Evolúciós közgazdaságtan elmélettörténeti szemszögből vagy közgazdasági elmélettörténet evolúciós szemszögből című írásában az evolúció fogalmának értelmezése után azt járja körül, hogyan került az evolúciós gondolkodás a közgazdaságtanba. Az evolúciós közgazdaságtan „intellektuális előzményként” Carl Menger gazdaságelméletére támaszkodik, aki a szubjektív tényezőket „következézetesen vizsgálódásainak középpontjába állította”, ezzel nyitottá vált rendszere kiváló kiindulópontot biztosított az evolúciós közgazdaságtan számára.

Tamotsu Nishizawa szintén az osztrák iskolával foglalkozik (Lujó Brentano, Alfred Marshall és Tokuzo Fukuda – a német történeti iskola recepciója és transzformációja Japánban). Tanulmánya megismerteti az olvasót Fukuda közgazdasági elméletével. Fukudára (és más japán közgazdákra is, például Sekire) alapvető hatást gyakorolt a német történeti iskola. Marshall Ipargazdaságtanát Korekiyo Takahashi fordította japán nyelvre. A 19. század végén a japán közgazdaságtan az angol liberális közgazdaságtantól a német történeti iskola és a társadalompolitikai iskola irányába mozdult el. Fukuda jóléti gazdasági elemzése meghaladták Marshall és Pigou neoklasszikus közgazdaságtanát – mondja Tamotsu Nishizawa – „mivel politikai kérdéseket is magukban foglaltak” (327. o.).

Janina Rosicka írása, Adam Krzyżanowski – a lengyel gazdaságtan legendás alakja címmel a lengyel liberális gondolkodás kiemelkedő alakját John Stuart Millhez hasonlítja, és rámutat a kettőjük közötti analógiára. „Mindkettő nagy műveltségű humanista, mindketten kevésnek találták a gazdaságtant, ezért az etikához fordultak, és a szabadságot tették meg a programjuk alapjának. Életvitelük, tevékenységük és nézeteik alapján a tudós magatartás mintaképeként tekintették őket, olyan vonások megszemélyesítőjének, mint nemesség, nyíltság, tolerancia, az erkölcsi alapelvek melletti kitarás.” (333. o.)

Carl Mengert már emlegettük Meyer Dietmar tanulmánya folytán, *Solt Katalinnál* megint találkozunk vele (Mi teszi a közgazdaságtant osztrákká?), aki felvázolja az osztrák

rák iskola történetét. Menger és követői egyre jobban eltávolodtak a neoklasszikus iskolától. Az új osztrák iskola meghatározó jellemzője éppen az „eretnység”, azaz a neoklasszikusokkal való kritikus szembenállás, a „módszertani különállás”. Ez az iskola a cselekvő embert állítja a középpontba, a piac „spontán rend”, az általános egyensúly ábránd – tűnik ki a tanulmányból.

Hogy „a közgazdaságtant kételyek gyötrik”, arra *Szabó Katalin* hívja fel a figyelmet. Az új intézményi iskola, avagy összefér-e a tudományos szigor a társadalmi relevanciával? címmel. Az új intézményi iskola a szerző szerint az a közgazdaságtani irányzat, amely szembeszáll az egyre absztraktabbá váló „főárammal” úgy, hogy pozitív és koherens doktrínát fejleszt ki, „versenyző elméletté” válik, hidat ver a közgazdaságtudomány és a valóság közé, a szereplők közötti mezőben vizsgálódik, és képviselői arra törekednek, hogy „világosan elrendezzék az intézmények és az egyéni döntések egymáshoz való viszonyát a gazdasági folyamatokban”.

A kötetet *Szentes Tamás* tanulmánya zárja, amely A fejlődésemelvények története és a történelmi valóság alakulása címet viseli. A szerző rámutat arra, hogy a közgazdaságtan főbb elméleti irányzatai a kezdetektől fogva kiemelten foglalkoztak a nemzetgazdaság fejlődésének kérdéseivel. A mai értelemben vett fejlődés-gazdaságtan, valamint a komparatív gazdasági rendszerek tana néven önállósult tudományterület gyökerei is a közgazdasági elméletek történelmében találhatóak – mondja, erősen hangsúlyozva az elmélet-történet és az elméletkritika természetes kapcsolatát és általában a kritikai szemlélet szükségességét.

A gondosan szerkesztett tanulmánykötet a fentiekén kívül közli Mátyás Antal tudományos tevékenységének bibliográfiáját (összeállította Ács Mónika).

A tanulmányok *óhatatlanul szembenállást jelentenek a történelemellenes vagy még inkább történelem nélküli iskolával*, amelynek eredményeképpen egyes szerzők szerint a mai közgazdászoknak „kevés elképzelésük van a valóságnak arról a részéről, ami az adataikon kívül helyezkedik el”.¹ Kautz Gyula után talán az olvasó is elmondhatja: „Egy tudomány története lényegének része, rendszerének alapja; – szükséges segédeszköze továbbfejlesztésének és feltétele mélyebb megértésének.”²

Láng Eszter

¹ Boulding, idézi Blaug (238. o.).

² Kautz Gyula: Előszó, 1860, idézi Bekker (96. o.).